

Szilágyi András

Liszt Ferenc és a magyar verbunkoszene

I. Liszt és az európai népek népi-nemzeti dallamai

Liszt Ferenc egész életében kitüntető érdeklődést tanúsított azon népek dallamai, zenei témái iránt, mely országokban megfordult. Egyrészt udvarias gesztusként szívesen improvizált hangversenyein az adott ország nemzeti vagy divatos dallamaira (Pl. *God save the Queen*, *Hussitenlied*, *La Marseillaise*, *Viva Henri IV*, *La cloche sonne*, *Gaudeamus igitur*...), másrészt viszont, és ez az érdekesebb, érdeklődéssel fordult egy-egy ország, nép népies dallamai felé (az ő idejében „népdal” és „népies műdal” között nemigen tettek különbséget).

1. *Album d'un voyageur* (Egy utazó naplója) 1835–36 (S:156)

I. *Impressions et poesies* no. 1–6

II. *Fleurs melodiaques des Alpes* (Az Alpok dallamvirágai)

no. 7/a,b,c no. 8/a,b,c no. 9/a,b,c

III. *Paraphrases*

no. 10 *Ranz de Vaches*

no. 11 *Un soir dans les montagnes*

no. 12 *Ranz de chèvres*

(A II. és III. kötet svájci népi motívumok és F. Huber. E. Knop svájci népies műdalainak feldolgozása.)

A kötetten Liszt sokat vajúdott. 1840-ben tervezte a kiadását. Ennek előszavában jelezte, hogy más népek dallamait, így magyar dallamokat is szeretne a továbbiakban csatolni a kötetekhez. (1840-ben járt először Magyarországon, és már fogalmazta a *Magyar Dallok* első számait.) 1842-ben az egészet kiadta, majd a kiadást visszavonta, és a nyomólemezeket is visszavásárolta. Az I. kötetten sokat dolgozott, kiegészítette, és önálló kötetként jó 20 év múlva publikálta: *Années de pèlerinage* (Zarándokévek) I. kötet, Suisse no. 1–9. 1855 (S:160)

2. *Fantaisie romantique sur deux melodies Suisses*, 1835 (S:157)

3. *Rondeau fantastique sur un theme espagnol* (El contrabandista), 1836 (S:252)

4. *La romanesca*, 1840 (S: 252a)

5. *Venezia e Napoli*, 1840 (S:159)

a/ Lento. Chant du gondolier

b/ Allegro

c/ Andante placido (Gondoliera)

d/ Tarantelles napolitaines

Később az a/ téma lett a Tasso szimf. költemény főtémája, a b/ témát elhagyta, a c/ és d/ témákat kiegészítette, és a közben már 1858-ban megjelent *Zarándokévek II. Italie* (S:161) kötetéhez Supplementumként illesztette hozzá: Venezia e Napoli 1/ Gondoliera

2/ Canzone

3/ Tarantella

6. *Canzone napoletana*, 1842 (S: 248)
7. *Deux melodies russes*, 1842 (S: 250) 1/ *Le rossignol* (Aljabjev)
2/ *Chanson bohémienne* (Bulakhov)
8. *Romancero espagnol*, 1845 (S: 695a) Terjedelmes mű. Kéziratban maradt 2009-ig.
9. *Grosse Konzert-Phantasie über spanische Weisen*, 1845 (S:253)
10. *Glanes de Woronince*. 1847-48 (S: 249) a/ *Ballada d'Ukraine*, Dumka
b/ *Melodies polonaises*
c/ *Complainte*, Dumka
11. *Spanyol rapszódia*, 1863 (S: 254)
12. *Abschied – Russisches Volkslied*, 1885 (S: 251)

Ehhez a felsoroláshoz még hozzáilleszthetjük az alábbiakat:

13. *Soirées musicales no. 1–12* (Rossini) 1837 (S: 424)
14. *Soirées italiennes no. 1–6* (Mercadante) 1838 (S: 411)
15. *Nuits d'été á Pausilippe no. 7–9* (Donizetti) 1838 (S: 399)
16. *Mélodies hongroises d'apres Fr. Schubert*, 1838–39 (S: 425)
17. *Ungarische National-Melodien*, 1840 (S: 243)
18. *Soirées de Vienne no. 1–9*. (Schubert) 1852 (S: 427)

Bizony-bizony, ha Liszt folytatni akarta volna az „*Utazó naplója*”-konceptiót, a felsorolt művekből átdolgozás után egy többkötetes mű születhetett volna svájci, spanyol, olasz, osztrák, magyar, orosz, ukrán, lengyel népi vagy népies dallamokból. Liszt nem volt a mai értelemben vett „tudós” népdalgyűjtő, de a népdal- és népiesműdal-gyűjtők táborában „tisztelőtbeli tag” lehetne.

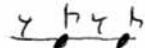

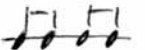
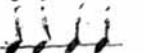
II. Liszt és a magyar népi-nemzeti dallamok

A/ A magyar népies műdal („magyar nóta”) és tánc-muzsika (verbunkos). A 18. sz.-ban egy *sajátos magyar daltípus* alakult ki, melynek előzményei a régi és új stílusú magyar népdalokban, az ún. virágénekekben, a katolikus és protestáns egyházi népénekekben, a kollégiumi diákok diákdalaiban, a kuruc kori és az azt követő idők „bujdosó-énekei”-ben lelhetők fel. Az egyre fokozódó Habsburg-ellenesség ellen lázadó kis- és középnemesi réteg, a városi polgárok közül számosan írtak és komponáltak szövegeket, dallamokat ennek a magyar hagyománynak a talaján, és fokozatosan kialakult egy hatalmas dal-irodalom. *A dalokat „nótának” nevezték, mai szóhasználattal „népies műdalnak”, utóbb „magyar nótának”.* A dalok szerzői jobbra ismeretlenek, de jó néhányuk ismerjük a szerzőjét is (pl. Lavotta J. „verbunkosnótái”, Kossovits hangszeres

nótája, melyhez később illesztették hozzá Csokonai *A reményhez* c. versét). A dalok szájhagyomány útján, kéziratot cédulákon, néhány száz példányban kinyomtatott formában kézzől kézre, vagy piacokon, kocsmákban terjedtek. A szövegek, dallamok kisebb változatokban tömegével fordultak elő, a „szerzők” egy másik ismert vagy ismeretlen szerző anyagát alakították, hozzátettek – elvettek... A folyamat nagyon hasonlít a valódi népdalok kollektív alakulására, a számtalan változat létrejöttére. A magyar nótákból gyűjteményes kiadványok is születtek: *Kulcsár melodiárium*, 1775, *Pataki melodiárium*, 1790, Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek*, 1813 stb. A magyar nóta visszaszivárgott a magyar népzenebe is. A 19–20. sz. fordulóján a parasztság már szinte kizárólag az új stílusú népdalokat és a népies műdalokat énekelte.

A magyar nemzeti táncmuzsika, a verbunkos kialakulása a magyar népi tánczenéből ezzel párhuzamos és hasonló folyamat volt. Történelmi, ideológiai háttere is azonos: az egyre fokozódó Habsburg-ellenesség. A függetlenségi háborúk katonái, a hajdúk és kurucok táncai mélyen gyökereztek a régi és új stílusú néptáncokban és kanásztáncokban. Az osztrák–porosz háború idején nagy szükség volt a magyar katonai erőre. A csecsemővel a karján mosolygó szépséges Mária Terézia megbabonázta a magyar nemességet: életüket és vérüket ajánlották fel királynőjüknek. Megkezdődött a magyar huszár hadsereg toborzása („Verbung”). Faluról falura jártak a toborzók, és díszes-zsinóros ruhában járták a táncot: lassú tempójú nemes „vonulás” után élénk ritmusú tánc, „szaporázások”, sorvégeken „bokázások”, erőteljes páros ütem, a kezdő hangok „cifrázata”, pontozott ritmus, kuruc kori „kvart-ugrások”. A verbuváló katonák nyilván a „nép gyermekei” voltak, és a verbuválásnál a hagyományos magyar táncot járták, kiegészítve a kardforgatás elemeivel. Ezt a hagyományos magyar táncot Pesovár E. „kanásztánc-ugrós” („régii történelmi réteg”)-nek nevezte. A tánc típus és zenei kísérete a bécsi magyar testőriskolában tovább csiszolódott, és kikristályosodott a verbunkos-stílus. *A verbunkoszene a reformkor idején a magyar nemzeti érzés, a függetlenségi mozgalom szimbólumává vált.* Egyre több ismeretlen és ismert szerző írt verbunkosokat, gyakran egymástól is kölcsönöztek dallam- és ritmuselemeket. A stílus kialakulása ugyanúgy kollektív zeneszerzés eredménye, mint a népies műdal, a magyar nóta kialakulása. (A verbunkost is gyakran „nótának” nevezték.)

A hagyományos magyar tánc természetesen tovább élt a nép körében, és a verbuválásnál használt kard helyett bottal járták a táncot, majd a bottot, seprűt, üveget... földre helyezve, azok fölött ugráltak. *Az eszköz nélküli ugrós táncot nevezték „verbunknak”* – ezzel is utalva a szó eredetére. A verbunktánc erdélyi megfelelője nagyjából a „legényes”. A zene ritmus-kisérete háromféle lehet:

1. „Esz-tam” kíséret: brácsa :
bőgő :
2. „gyors dúvő”:

3. „lassú dúvő”:

Mindhárom kíséret, de főleg az „esz-tam” kíséret jellemző a verbunkos muzsikára is.

A „verbunkos” és a „verbunk” tehát közös gyökerű, mindkettő a „rég Magyar rétegben” gyökerezik, de míg a verbunkos szelídült és polgárosult, addig a verbunk a nép körében szilajult. A verbunkos zenéje felszívott sok műzenei elemet, hiszen szerzői is több-kevesebb „bécsi-klasszikus” zenei képzésben részesültek.

A nóták és verbunkosok „szerzői” egyik csoportja ismeretlen, névtelen. Darabjaik a gyűjteményekben csak így szerepelnek: „Lassú magyar”, „Friss magyar”. Falusi környezetben, kúriáikban élő kis- és középnemesek megindultak a polgárosodás útján, zenetanárt alkalmaztak, játszottak tárogatón, hegedűn, klavíron... házi-muzsikáltak, elénekelték, eljátszották szerzeményeiket egymásnak, melyek aztán rejtélyes úton, gyakran az általuk alkalmazott cigány muzsikások által országosan elterjedtek.

A magyar származású szerzők másik csoportját név szerint ismerjük, ők általában nemesi vagy polgári származásúak:

– Hunyady János Keresztély – orvos, műkedvelő, jól képzett zenész, hegedűs

– Tsukly József Mihály – nemesi család sarja, neves zongorista

– Kirch János – polgári származású zenetanár

– Egressy Béni – kisnemes származású autodidakta muzsikus, a Szózat zenéjének szerzője

– Lavotta János – nemesi származású, jogi végzettségű, jól képzett zenész, a pesti Magyar Színház és a kolozsvári színtársulat zeneigazgatója

– Arnold György – paksi kántor gyermeke, képzett zenész, templomi karnagy Pécssett

– gr Fáy István – középnemes család sarja (apja kapott grófi rangot). Amatőr zenész, jó zongorista és komponista. Egész életét a magyar zene elterjesztésének szentelte.

A szerzők harmadik csoportja a Magyarországon tevékenykedő és fokozatosan elmagyarosodó cseh, osztrák, német származású zenészek:

– Winkhler Károly – bajor nemesi család sarja, fiatalon kerül Mo.-ra, főúri családok zenetanára

– Rózsavölgyi (Rosenthal) Márk – cseh származású képzett muzsikus, fiatalon került Mo.-ra. Sok verbunkost írt, úttörője volt a csárdás-zenének.

– Csermák Antal – cseh-morva származású hegedű-művész. Tanítványa Auer Lipót. Uradalmi muzsikus állások után a veszprémi székesegyház karnagya

– Fusz, Druschetzky, Spech, Kleinheinz... bővítik a sort.

A szerzők negyedik csoportját a cigány muzsikások képezik. Közülük is a leghíresebb Bihari János, kiváló hegedűs, aki cigányzenekarával jelentős nemzetközi sikereket is aratott. (Összes verbunkosai száma talán 80 is lehetett!?) Nótáit és verbunkosait nem írta le, mintegy 16 szerzeményét mások hallomás útján jegyezték le jobbára zongorára. További cigány származású zenészek, akiket névről ismerünk, és akik magyar nótákat, verbunkosokat és csárdásokat írtak: Tsóri A., Árvai J., Polturás L., Zomb J., Kecskeméti, „Bunkó”, „Tyutyu”.

Terjesztés. A nóták és verbunkosok általában hallás útján terjedtek, aminek során alakultak, csiszolódtak. Egy-egy nemesi kúriában, városi zene-egyletben

megjelent az igény arra, hogy a favorizált, gyakran játszott, jobb minőségű műnek tartott darabokat nyomtatásban is közreadják:

- Nagy Potpourri – Kéziratos lapok gyűjteménye
- Mátray Gábor: *A Musikának közönséges története*, 1829–32
- Mátray Gábor: *Pannonia. Válogatott magyar nóták gyűjteménye*
- Mohaupt Ágoston: *Nemzeti Magyar Tántzok*. Füzetekben 1820-as évek
- *Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből*. 156 darab Ruzitska I. zongora-letétje, 15 Füzet, 1823–32
- *Régi Magyar Zene Gyöngyei. Fáy I. négykezes zongora letétjei*, 5 Füzet, 1857–61.

B/ Liszt Ferenc magyarságtudata és a magyar zene. Édesapja minden bizonnyal magyarnak nevelte. A 12 éves Liszt pesti koncertjeit (1823. május) az alábbi szöveggel hirdette fia nevében: „Magyar vagyok, s nem tudok nagyobb boldogságot, mint azt, hogy neveltetésem és taníttatásom első zsengeit drága Hazámnak tiszteletteljesen felajánljam... Talán egykor abban a legboldogabb helyzetbe hoz, hogy én is Hazám díszének egyikévé válhatok.” Május 19-i hangversenyén már játszotta a „Rákóczi indulót”.

1823-tól Párizsban élt, majd Svájcban és Itáliában. Magyarságtudata elhalványult. (*Lidércálmom a bálban* c. cikkében így ír: „...Távoli országból jövök, melynek leghalványabb emléke is kiveszett belőlem.” Az 1838-as nagy pesti árvíz döböntette rá magyar voltára. A *Gazette Musicaléban* cikket írt: „...Oh, én távoli és vad hazám! Ismeretlen barátaim, óriás családom! Fajdalmad kiáltása visszahívott hozzád, egész belsőmet felkavarta a részvét és én lehajtottam fejemet szégyenemben, hogy ily sokáig megfeledeztem rólad.” Bécsi jótékonyági hangversenyein óriási összeget zongorázott össze az árvízkárosultak javára.

A következő években, 1839–40-ben két hónapot töltött Magyarországon. Rabul ejtették a magyar nóták és verbunkosok, melyeket zömében hallás után jegyzett le noteszába, de az előzőekben felsorolt kiadványok egyike-másika már ekkor a kezébe kerülhetett, hiszen személyesen is megismerkedett pl. Mátray Gáborral és Fáy Istvánnal. Az így gyűjtött dallamokat feldolgozta és füzetekben adta ki:

- *Magyar Dallok no. 1–11* (1840 és 1843).

Liszt ettől kezdve élete végéig magyarnak vallotta magát, Magyarországot hazájának, a magyarokat honfitársainak nevezte. 1846-ban négy és fél hónapot töltött Magyarországon, és számos városban mintegy 25 hangversenyt adott (Pest, Sopron, Kőszeg, Szekszárd, Pécs, Nádasd, Temesvár, Arad, Lugos, Szeben, Nagyenyed, Kolozsvár). A vendéglátói kúriáiban, kastélyaiban adott fogadásokon, szállodákban, éttermekben hallott nótákat, verbunkosokat noteszába lejegyezte, hangversenyein ezeket szabadon improvizálva előadta (*Magyar dalok, Melodies hongaises...*), és még ez évben egy csokorra való megkomponálva ki is adott, de már nem *Dallok*, hanem *Magyar rapszódia*k címmel – bár Festetics Leónak 1846. okt. 8-án írt levelében ezeket is még „Dallamoknak” nevezte: „...Magyarországi tartózkodásom alatt sok töredéket gyűjtöttem, melyek segítségével újra össze lehetne állítani a zenei eposzát ennek a különös országnak, melynek énekese, rapszodosza akarok lenni. Az a hat füzet, amit most adtam ki, a »Magyar Dallamok« címet viseli...” Az alábbiakban,

a később végleges *Magyar rapszódia*tól megkülönböztetésül – Liszt előbb idézett levelére is hivatkozva – nevezzük ezeket *Magyar Dallamok*knak, mivel a sorszámzásuk is a *Magyar Dallok* 1–11 sorszámait folytatja:

- *Magyar Dallamok no. 12–17* (6 Füzetben), 1847
- *Magyar Dallamok no. 18–21* Kiadatlan, 1847
- *Magyar Dallamok no. 22* „Pesti Karnevál”, 1847

Magyarországot elhagyva és végül 1848-ban Weimarban letelepedve, tovább foglalkozott a magyar témával, és több művet is komponált:

– *Zigeuner Epos no. 1–11*, 1848. Kiadatlan kézirat, a *Magyar Dallok* 1–11 könnyített változata

– *Magyar fantázia zongorára, zenekarra*, 1852 (Kiadva: 1862)

– *Ungarische Romanzero no. 1–18*, cc. 1853 (Kiadatlan kézirat, egyes darabok csak vázlatok)

Végül megjelentek a végleges *Magyar rapszódia*k – az előbbiektől megkülönböztetve német címmel: *Ungarische Rhapsodien no. I–XV*.

– *Magyar rapszódia no. I, II*. 1851 (új témák, dallamok)

– *Magyar rapszódia no. III–XV*. 1853 (Ezeket a korábbi *Magyar Dallok* 1–11 és *Magyar Dallamok* 12–22 témáiból állította össze más sorrendben és más számozással. A *Magyar Dallok* 1, 2, 3, 8, 9-et teljesen elhagyta, a 4, 5, 6, 20, 21 egy-egy témáját használta fel.)

C/ A Magyar Dallokban, Rapszódiaiban felhasznált témák eredete.

A felsorolt kiadott és kiadatlan művekben összesen 99 magyar nótát és verbunkost dolgozott fel. (A *Magyar rapszódia*kban 55 dallamot, további 10-et a *Magyar Dallok*ból és *Dallamok*ból, melyeket a *Rapszódia*kban nem használt fel, az *Ungarische Romanzero* 1–18-ban 32 dallamot, és az 1828-ban írt „*Zum Andenken – Két verbunkos*”-ban 2 dallamot.

A felhasznált témák egyik csoportja ismert szerzők művei, melyek Liszt idejében már nyomtatásban megjelentek: Erkel F., Bernát G., Thern K., Csermák A., Rózsavölgyi M., Egressy B., Kossovits J.

A másik csoport olyan ismeretlen vagy ismert szerzők művei, melyeket Liszt hallomás útján jegyzett le noteszába, de később valamelyik kiadványban megjelentek.

A harmadik csoport – ez talán a legszámosabb – forrása kizárólag Liszt notesza, tehát hallomás útján jegyezte le őket, és később sem jelentek meg egyik kiadványban sem, szerzőik nem ismert.

Végül a témák között szerepel 5 valódi magyar népdal, melyeket szintén zömében hallomás útján jegyzett le. Később megjelentek Kodály és Bartók gyűjtéseiben.

A 99 téma (dallam) tehát mind magyar népdal, népies műdal, verbunkos és csárdás. A kiadatlan *Magyar Dallamok* no. 20-ban megjelenő egyetlen román témát nem használta fel a végleges *Magyar rapszódia*kban. A kéziratban maradt *Ungarische Romanzero* 1–18-ban csupa ismert szerző témáit dolgozta fel: Csermák A., Bihari J., Mátray G., Fáy A., Egressy B., Travnyik J., Lavotta J., Rózsavölgyi M., Zomb J., Polturás L. J., Ruzitska I.

A végleges *Magyar rapszodiák* a maguk nemében mestermunkák. A felhasznált témák feldolgozása rendkívül színpompás, változatos és virtuóz. Egy-egy rapszódia általában 3-5 téma szvi-szerű füzéréből áll, gyakran „lassú-gyors” tételpárra osztva, máskor a vezető motívum ismételt visszatéréssel keretbe szerkesztve. Gyakori a cigány muzsikusok – hegedűsök és cimbalmosok – virtuóz improvizálásának utánzása. A szokásos előadói utasítások (Andante, Presto con grazie stb.) mellett feltűnnek olyanok, melyek a cigány muzsikusok játékára utalnak: „Dacos, mélabús cigány stílusban”, „Allegro zingarese”. Liszt rapszodiáinak előadásához a legmagasabb technikai felkészültség szükséges. E művek a korabeli magyar zenét alkalmassá tették az európai hangversenytermekben való megszólalásra, és ismertté tették a magyar zenét világszerte. És valóban, mintegy száz éven át napjainkig a legtöbb zongorista repertoárjában szerepel néhány *Magyar rapszódia*.

III. Liszt könyve:

„A cigányokról és a cigány zenéről Magyarországon”

A könyv franciául 1859-ben, magyarul 1861-ben jelent meg. Ebben a Magyarországon nagy felháborodást kiváltott könyvben Liszt arról értekezik, hogy a magyar zene voltaképpen a magyarországi cigányok zenéje. Nagy szeretettel ír a cigányzenészek mesterségbeli tudásáról, a hegedűsök, cimbalmosok improvizatív játékaról és virtuozitásáról. Liszt magyarországi tartózkodásai idején minden bizonnyal kizárólag cigányzenészekről hallotta a magyar zenét, hiszen éttermekben, kocsmákban, szállodákban, de még a vidéki és városi kúriákban, palotákban is cigányzenészek muzsikáltak. „Cigányzene” – „magyar nóta”; mai napig is szinonim fogalmak.

Kevesen vették észre azonban, hogy a 267. oldalon – részben Mátray Gáborra is hivatkozva – így ír: „A magyarok zenéjét, mely önmagában tökéletlen, a cigány muzsikusok alakították és adták elő úgy, hogy azoknak műbecset, dicsőséget, hírnevet kölcsönöztek az ő előadásuk, érzelmük által, melyet azokba leheltek. (...) *A magyarok voltak, kik saját énekeiket és táncnótáikat a cigányoknak betanították... azokat a darabos és szegényes töredékállapotból megmentették.*” Mátray Gábor *Über ungarische Musik und jene der ungarischen Zigeuner* cikkében 1853-ban így ír: „A cigányok a (magyar) nép dalait zengetik, melyeknek szöveg- és zeneszerzőik a nép közül valók.”

Később Bartók Béla sokat foglalkozott a Kárpát-medencében együtt élő népek, románok, szlovákok, délszlávok népzenejével, és megállapította, hogy oda-vissza kölcsönhatások találhatók e népek zenéje és a magyar népzene között. E megállapítása erős ellenérzést váltott ki egyes túlzott nemzeti öntudatú magyarok körében. (Hasonló kölcsönhatások mutathatók ki a népviselet, népmesék, balladák, népszokások, néptánc-elemek vonatkozásában is!)

A cigányok saját népzeneje egészen más, mint a magyarok népzeneje. A cigányok azonban Liszt idejében nem játszották saját zenéjüket a saját köreiken kívül, „fehér emberek” körében. *Nem valószínű tehát, hogy Liszt egyáltalán*

hallhatott valódi cigányzenét. Csak a 20. sz. második felében kezdtek cigány muzsikuskok cigány népzeneét játszani a magyar „szórakoztatóiparban”, egyébként nagy sikert aratva.

IV. A magyar zene Liszt későbbi alkotó korszakaiban

Miután Liszt végleges formába öntötte a *Magyar rapszodiákat* és a *Magyar fantáziát*, nekilátott korszakalkotó nagy művei megkomponálásához. Egyes magyar témájú műveibe mások témáinak feldolgozása helyett most már inkább a magyar verbunkoszene elemeinek felhasználásával saját maga alkotta magyaros zenei elemeket komponált.

- *Hungária*, szimfónikus költemény (1848–54)
- *Heroide funébre*, szimf. költ. (1848–54)
- *Funérailles*, oct. 1849. (1853)
- *Esztergomi mise* (1856)
- *Szent Erzsébet legendája* (1865)
- *La Notte* (Gyászóda no. 2) (1863)

Ez utóbbi egy korábbi művének átdolgozása („*Il penseroso*” a *Zarándokévek* II. kötetében). Középső részébe egy lassú verbunkost komponált, melynek indulásánál a kottába beírta Vergilius Aeneiséből: „*Dulces moriens reminiscitur Argos*” (Haldokolva visszagondol az édes Argoszra). Az „édes Argosz” a hazát, ebben az esetben a verbunkoszenével Magyarországot jelenti. A kéziratra még azt is ráírta, hogy temetésén ezt a zenét játsszák a „magyar kádencia kedvéért”. Képletesen szólva, zeneileg zsinóros magyar ruhában kívánt a ravatalon feküdni. (Nem így történt: Bayreuthban a temetési szertartáson Bruckner Wagner-művekre improvizált!)

1870 után részben hazaköltözött: általában az év első hónapjait Magyarországon töltötte („Háromszögletű életmód”). Csak ritkán fordult elő, hogy egy-egy művébe ismert v. ismeretlen szerző témáját használta fel:

- *Öt magyar népdal* (1873) L. Gizyck-Zamoyska feldolgozása alapján
- *Csárdás macabre* (1880–82) „Ég a kunyhó, ropog a nád” – csárdás
- *Magyar király-dal* (1883) „Rákóczi-nóta”
- *XIX. Magyar rapszódia* (1885) Ábrányi K.: „*Csárdás nobles*”

Több művében azonban „bátorkodott” önálló magyaros verbunkos-csárdás témákat alkotni:

- *Sunt lacrimae rerum, En mode hongroise* (1877)
- *Csárdás és Csárdás obstine* (1880–84)
- *XVI. Magyar rapszódia* (1882)
- *XVII. Magyar rapszódia* (1883)
- *XVIII. Magyar rapszódia* (1885)
- *Puszta-Wehmut (A puszta keserve)* (1885)
- *Magyar történelmi arcképek no. 1–7* (1885)

Ezekben a művekben – és egyéb, nem „magyaros” témájú műveiben is – a verbunkoszene absztrahált elemeit, mintegy „saját” zenei nyelvét használta

(ereszkedő dallamvonal, két bővített másodot tartalmazó ún. magyar-skála, pontozott-szinkópás ritmus, cifrázatok, bokázó elemek, általában páros, 4/4-es ütem, „kurucos” kvart-ugrások, lassú-gyors tételpáros...).

A végső összeszámolásakor megállapíthatjuk, hogy Liszt élete során a korábbi műveiben feldolgozott 99 magyar témához még 10 téma társult későbbi műveiben, így *mindösszesen 110 magyar témát dolgozott fel*. Ehhez a számhoz társulnak a későbbi alkotó korszakában saját maga alkotta magyaros (verbunkos-csárdás) témák, összesen mintegy 15-20.

Kiemelés: Liszt összes „magyar” zeneműve „magyar” jelzővel jelent meg, kizárólag a könyve szól a cigányok zenéjéről.

Liszt Ferenc a magyar zenéhez való viszonyát tömören így fogalmazta meg A. Gouziennek írt levelében 1879-ben: „Ami a magyar zenét illeti, barátaim azt állítják, hogy meglehetősen hozzájárultam elterjesztéséhez... Egyes szomorú és nemes magyar hangnemek velem születtek, és én egész szívemből teszem hozzájuk azt a kis tehetséget, amit több mint ötven esztendő szakadatlan munkájával még szereztem.”

